

«Велика війна» 1914-1918 рр.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

З курсу всесвітньої історії за 9-й клас пригадайте, які економічні та колоніальні протиріччя існували між провідними державами Європи на початку XX ст.

Перейшовши за цим посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=Nc59WD52ja8>, ви зможете переглянути відеоматеріали, присвячені Першій світовій війні.

1. Передумови, геополітичні плани і причини світової війни. Наприкінці XIX - на початку XX ст. боротьба за ринки збуту товарів і капіталу, використання дешевої робочої сили та вигідних джерел сировини між провідними державами світу посилилася. Зокрема:

- Англія прагнула перешкодити посиленню впливу Німеччини на Балканах;
- Німеччина сподівалася зміцнитися на Балканах і Близькому Сході, відторгнути від Росії Польщу, Україну й Прибалтику, а Англію позбавити панування на морі;
- Франція планувала відібрати в Німеччини Ельзас та Лотарингію, втрачені нею в 1870—1871 рр., а при нагоді доповнити це й Саарським вугільним басейном;
- Росія і Австро-Угорщина змагалися одна з одною за вплив на Балкани.

У цей же період з'явився термін «геополітика», за яким територіальна і політична експансія провідних держав, а також багато інших суспільно-політичних явищ обумовлюються географічно. Таким чином, будь-які світові кризи є так чи інакше пов'язані з геополітичними інтересами.

Прагнення до здійснення чергового переділу світу призвело до утворення двох ворожих один до одного військово-політичних блоків: Антанти (у складі Франції, Росії та Великої Британії) та Троїстого союзу, що об'єднав Австро-Угорщину, Німеччину та Італію (остання після початку війни спершу проголосила нейтралітет, а згодом приєдналася до Антанти). Замість Італії третім учасником Троїстого союзу стала Османська імперія. Після включення до складу блоку Болгарії він отримав назву Четверний союз. У свою чергу, в ході світової війни на боці Антанти виступили Японія, Румунія і США.

2. Початок Першої світової війни. У 1908 р. Австро-Угорщина анексувала Боснію та Герцеговину, значну частину населення яких становили серби. Боротьба за визволення від австро-угорської окупації та приєднання цих країн до Сербії спричинила появу таємних організацій, зокрема «Молодої Боснії», до якої входили й деякі вищі офіцери сербської армії. 28 червня 1914 р. у столиці Боснії м. Сараєво член цієї організації, 19-річний студент Гаврило Принцип застрелив спадкоємця австро-угорського престолу Франца-Фердинанда, відомого своєю ворожістю до Сербії. Від випадкової кулі загинула також його дружина.

• Г. Принцип ніколи не шкодував щодо свого вчинку:

«Я югославський націоналіст. Прагну до об'єднання всіх південних слов'ян. Мені байдуже, якою буде форма правління, головне, аби ми звільнилися від Австро-Угорщини».

Як особисто ви ставитесь до терору? Чи існують випадки, коли терор є виправданим? Аргументуйте.

Німеччина й Австро-Угорщина вирішили скористатися ситуацією, зробивши трагедію формальним приводом для війни. Вони розраховували, що ескалація конфлікту із Сербією спровокує до дій Росію і Францію, що принесе Німеччині та її союзникам легку перемогу.

БЛІЦ-ОБГОВОРЕННЯ

Спробуйте пояснити, чому країни-агресори неодмінно потребували привід для нападу. Що заважало їм напасти просто так?

Після вбивства Франца-Фердинанда Відень 25 днів (до 23 липня) готував ультиматум Сербії, зумисне формулюючи його пункти так, щоб «можна було заздалегідь передбачити його відхилення та вдатися до радикального розв'язання питання військовим шляхом», як зазначалося на засіданні кабінету міністрів.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Перші жертви світової війни з'явилися ще до її початку. Ними ставали «тверезі голови» - ті, хто намагався охолодити мілітаристський чад, викликаний шаленою «ура-патріотичною» пропагандою, що зомбувала суспільство, приховуючи справжні причини й мету війни. Однією з таких жертв став Жан Жорес, французький політичний і громадський діяч, засновник і лідер соціалістичної партії, вбитий у паризькій кав'ярні націоналістом-фанатиком. Лише після війни країна віддала належне цій людині, перепоховавши Жореса в пантеоні видатних осіб Франції.

Отримавши цей документ, сербський уряд негайно звернувся по допомогу до Росії, яка спробувала залагодити конфлікт дипломатичним шляхом. Проте 28 липня Австро-Угорщина оголосила Сербії війну.

У відповідь на це Росія розпочала загальну мобілізацію. Німецький уряд попередив, що мобілізаційні дії російської армії призведуть до мобілізації в Німеччині. Росія на попередження не відреагувала, тож 1 серпня Німеччина оголосила Російській імперії війну. Проте, за німецькими планами, війну треба було розпочинати на Заході, а не на Сході. Відтак, 3 серпня німецький посол у Парижі передав французькому урядові ноту, що їхні країни перебувають у стані війни.

• На карикатурі зображено механізм виникнення світової війни:

Сербія: «Якщо ти доторкнешся до мене, я...», **Австро-Угорщина:** «Якщо ти ворухнешся, я...», **Росія:** «Якщо ти зачепиш цього маленького лісоруба, я...», **Німеччина:** «Якщо ти вдариш мого друга, я...» і т. д.

3. Стратегічні плани ворогуючих сторін. Розробляючи стратегічні воєнні плани, всі без винятку учасники коаліцій розраховували на те, що війна має бути короткочасною, тож пристосування економіки до потреб воєнного часу загалом не передбачалось.

Участь Великої Британії в можливій війні проти Німеччини обмежувалась обіцянкою відправити до Франції експедиційну армію у складі семи дивізій. Також, згідно з угодою від 10 лютого 1913 р. між Британією та Францією, головний тягар бойових операцій на Середземному морі було покладено на французький флот.

Французький план війни мав лише пасивно-вичікувальний характер, оскільки дії французької армії ставилися в залежність від конкретних планів німецьких військ. З трьох стратегічних угруповань французьких військ - Центрального, Бельгійського та Лотаринзького - лише останнє отримало активне наступальне завдання.

Російський стратегічний план розроблявся з вимушеним урахуванням інтересів союзників, що надавали царському урядові великі військові позики. Відповідно, замість того, щоб спрямувати свій основний удар проти Австро-Угорщини, Росію зобов'язали запланувати активні дії ще й проти Німеччини, з метою відволікти від Франції частину німецьких військ. Отже, російським військам доводилося вести війну одразу на два fronti.

Австро-Угорщина ще із часу укладання союзного договору з Німеччиною в 1879 р. як свій геополітичний простір (тобто, сферу своїх інтересів) розглядала Росію, Сербію і Чорногорію. Стратегічний задум Відня у війні з Росією полягав у тому, щоб частиною сил наступати на північ, а потім повернути на схід, щоб розбити зосереджені у

Проскурові (нині Хмельницький) російські війська. Це дало б змогу відкинути основні сили росіян до Чорного моря або до Києва. При цьому у Відні розраховували на одночасний наступ німців зі Східної Пруссії.

- **Альфред фон Шліффен. В основу свого плану він поклав знамениту битву Ганнібала при Каннах.**

«Польові гармати і кулемети замінили лук, стріли і пращу, але принципи стратегії залишилися незмінними. Найважливіше - знищити фланги ворога і завершити його знищення ударом у тил».

Чи погоджуєтесь ви з думкою А. фон Шліффена? Чому? Аргументуйте.

Стратегічний план Німеччини, складений у 90-х роках XIX ст. тодішнім начальником генерального штабу А. фон Шліффеном, виходив з того, що Росія потребуватиме не менше ста днів для здійснення повної мобілізації. Це дозволяло спочатку сконцентрувати до 90 % німецької армії проти Франції, яку німці сподівалися розгромити за сорок днів. Щоб не долати потужні укріплення, зведені французами на німецькому кордоні, основного удару передбачалося завдати через нейтральну Бельгію, що мала безперешкодно пропустити через свою територію німецькі війська. Таким чином, у німецькій військовій стратегії вперше з'явилася доктрина блицкригу, що означає в перекладі «миттєву війну».

4. Фронти війни та характеристика основних воєнних кампаній. Бойові дії у 1914 р. Усупереч сподіванням, практична реалізація плану Шліффена одразу наштовхнулася на перешкоди - незважаючи на грізний ультиматум, бельгійці відмовилися підкоритися потужному сусідові. Розпочалися тяжкі бої, що затримали просування німців.

Необхідною умовою успіху плану Шліффена була допомога з боку Італії, що мала відтягнути на себе частину французьких військ. Але ця країна, несподівано для партнерів по коаліції, проголосила нейтралітет, ускладнивши становище німців.

ЦЕ ВАРТО ЗВАТИ

Політичним і військовим діячем, що сприяв провалові плану Шліффена, виявився молодий бельгійський король Альберт I. Він не тільки відкинув ультиматум Німеччини, але й унеможливив стрімке пересування загарбників по бельгійській землі. За його наказом були підірвані всі мости і затоплено низинний берег річки, через яку збиралися переправитись німці. До останнього дня війни бельгійська армія на чолі з Альбертом I утримувала невеличкий плацдарм на своїй території.

Порушення нейтралітету Бельгії стало приводом до оголошення Великою Британією війни Німеччині, що й сталося 4 серпня, 6 серпня Австро-Угорщина оголосила війну Росії, а через кілька днів вона опинилась у стані війни проти всіх держав, з якими воювала Німеччина.

Долаючи запеклий опір, наприкінці серпня німецькі війська опинились за 25 миль від столиці Франції. До того часу у Францію встигли прибути англійські дивізії. 5 вересня на р. Марна почалась перша битва на Західному театрі воєнних дій, що тривала по 12 вересня. У ній з обох боків узяло участь 1,5 млн вояків. Обопільні втрати сягнули 600 тис. убитими й пораненими.

Після цього на Західному фронті розпочалася так звана окопна, або позиційна війна - обидві сторони побудували потужні траншеї, захищені до того ж багатьма рядами колючого дроту, які робили неможливим просування піхотних військ. Фронт розтягнувся від протоки Ла-Манш до швейцарського кордону і наприкінці 1914 р. стабілізувався.

Інакше розвивалися події на Східному напрямку. Коли німецькі війська рвалися до Парижа, Франція відчайдушно прохала про допомогу свою союзницю. Російська армія була змушена розпочати наступ на Східну Пруссію. Проте початково успішна операція виявилася невдалою через неузгодженість дій 1-ї та 2-ї російських армій. Командувач німецьких військ генерал Гінденбург, оточив ударні сили 2-ї російської армії і розгромив їх, примусивши російські війська в середині вересня залишити Східну Пруссію.

Натомість наступ російських армій під командуванням генерала Брусилова в Галичині та на Буковині розвивався успішно. Битва в Галичині відбувалася одночасно з битвою у Східній Пруссії у вересні 1914 р. Російські війська в перші дні наступу (битва тривала з 5 серпня по 13 вересня 1914 р.) відкинули австрійців від Львова, а потім змусили їх залишити територію Галичини. Утримався лише гарнізон в обложеному Перемишлі.

- Піхотинці ховалися у вузьких і глибоких, іноді кількарусних траншеях, захищених спереду багатьма рядами колючого дроту. Будь-яка спроба наблизитися до подібних траншей призводила до численних втрат. Це стало

причиною стрімкого розвитку багатьох нових видів військової техніки (танків, авіації, далекобійних гармат), а також хімічної зброї.

Третім фронтом у Європі був Балканський. Тут бойові дії точилися між Австро-Угорщиною та Сербією і Чорногорією. Мужні сербський та чорногорський народи, які чудово знали місцеві умови й поєднували боротьбу польових військ із партизанськими методами, могли тривалий час вести війну, навіть не отримуючи допомоги союзників. Так і сталося. Більше року, до осені 1915 р., невеликі сили Сербії та Чорногорії самостійно захищали свої території, незважаючи на гостру нестачу озброєння та боєприпасів. Лише у жовтні внаслідок наступу об'єднаних австро-угорських, німецьких та болгарських збройних сил ці країни було захоплено.

Кавказький фронт виник після вступу у війну Туреччини на боці Німеччини. 29 жовтня 1914 р. турецькі міноносці потопили російський канонерський човен «Донець», а 30 жовтня німецько-турецький флот розпочав обстріл портів Севастополя, Феодосії та Новоросійська. У відповідь на це російський уряд оголосив Туреччині війну. Російська Кавказька армія 2 листопада 1914 р. перетнула кордон і вирушила в глибоку турецької території.

Турецькі війська, своєю чергою, вторгалися до Батумської губернії. Найбільш значною подією того періоду на Кавказькому фронті була Сарикамиська операція, що тривала з 22 грудня 1914 р. по 7 січня 1915 р. Вона завершилася повним знищенням 3-ї турецької армії.

Отже, в цілому у воєнних діях 1914 р. перевага виявилася на боці Антанти. Крім невдачі на основних фронтах, німці втратили в Китаї орендні території, захоплені японцями. В Африці під контроль Франції та Британії перейшли німецькі колонії Того, Камерун та Східна Африка.

22 квітня 1915 р. під бельгійським м. Іпр німецьке командування вперше використало проти англійців хімічну зброю — отруйні гази. Діюча хімічна речовина, що була застосована, відтоді отримала назву іприту. Внаслідок цієї газової атаки загинуло 5 тис. солдатів та офіцерів. Надалі, крім іприту, використовувався також фосген та інші отруйні гази, що знищили або перетворили на інвалідів сотні тисяч людей та завдали непоправної шкоди навколишньому середовищу.

У січні—березні російська армія, завдавши поразки австро-угорським військам у Карпатах, здобула стратегічно важливе місто-фортецю Перемишль. Проте після цього становище змінилося: німці прорвали позиції росіян у районі Горлиць. Горлицька операція тривала з 2 травня по 22 червня 1915 р. Одночасно з наступом під Горлице німецькі війська розпочали наступ на північній ділянці фронту в напрямку Риги. У липні вони повели наступ на Варшаву, в серпні — на Ковно (Каунас), у вересні — на Вільнюс. На всіх ділянках німецькі війська мали значну перевагу в людях, техніці та боєприпасах.

Російська армія була змушена залишити Галичину, Буковину, частину Волині, Польщу, Литву й Курляндію. Лише наприкінці вересня наступ німецьких військ пощастило зупинити, й на Східному фронті теж розпочалася позиційна війна.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Німецький учений Фріц Хабер був лауреатом Нобелівської премії в галузі хімії за розробку методу отримання аміаку. І одночасно цій же людині судилося стати автором таких жажливих отруйних речовин, як фосген і «циклон-Б», яким було отруєно сотні тисяч людей уже у Другу світову війну, зокрема, й усіх численних родичів ученого. Коли син Хабера дізнався, що його батько, хоча й опосередковано, був причетним до всіх цих злочинів, він покінчив життя самогубством.

Відомо, що Леонардо да Вінчі серйозно замислювався над можливими наслідками своїх винаходів, свідомо відмовляючись від тих, які могли би бути використані на зло людству. Чи мав би, на вашу думку, враховувати це й Хабер? Ким, зрештою, він був - видатним ученим чи холоднокривним убивцею? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

- У 1915 р. зона воєнних дій розширилася після вступу у війну двох нових країн - Болгарії на боці Німеччини та Італії на боці Антанти. Італія, що з початком війни оголосила нейтралітет, майже рік торгувалася з Антантою та Німеччиною про умови своєї участі в бойових діях. Пропозиції країн Антанти, що пообіцяли новій союзниці значні територіальні надбання, виявилися кращими. Крім того, Британія надала їй позику.

Вступ Італії у війну посилив позиції Антанти, оскільки Італійський фронт відтягнув частину австрійських, а потім — німецьких сил. Воєнні дії на Італійському фронті відбувалися протягом 1915-1917 рр.

На рішення Болгарії вступити у війну вплинули успіхи Німеччини на Східному фронті. Удар болгарської армії в Македонії призвів до поразки Сербії, залишки її розгромлених військ відступили в Албанію. Для прикриття відступу сербів у Салоніках, на території Греції, з її згоди висадилися англо-французькі війська. На Балканському фронті до 1918 р. запанувала тиша.

5. Основні битви 1916 р. Однією з найкривавіших подій Першої світової війни стала Верденська битва (її ще називають «верденською м'ясорубкою»).

Перейшовши за цим посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=isnOPeARL-8>, ви зможете переглянути документальний фільм, присвячений Верденській битві.

Вона тривала з 21 лютого по 18 грудня 1916 р. Німецьке командування розраховувало прорвати оборону союзників під Верденом блискавичною атакою і зосередило там величезні сили. В артилерії вони переважали французів у 5,5 раза. Зосередження такої кількості артилерії під час наступу було здійснено вперше за час війни. Об'єктом наступу став Верденський виступ, що прикривав шлях до Парижа і слугував опорою для Західного фронту. 21 лютого після 9-годинної артилерійської підготовки, коли, здавалося б, на лінії оборони загинуло все живе, кайзерівські війська пішли в атаку. Однак французи зустріли їх інтенсивним вогнем.

«Верденська м'ясорубка» перемолола майже 120 дивізій, з них 69 французьких і 50 німецьких. Але ні ті, ні ті не домоглися переваги. Французи трималися стійко і, зрештою, до кінця року відвоювали всі території, захоплені німцями на початку наступу. Втрати з обох боків сягнули 1 млн солдатів та офіцерів, з них близько половини вбитими.

4 червня 1916 р. за наполяганням союзників, з наміром відволікти німецькі сили від Вердена, на Південно-Західному фронті розпочався успішний наступ російських військ під командуванням генерала О. Брусилова, що отримав назву Брусиловський прорив. Прорив австро-німецької оборони здійснювався на фронті завдовжки 480 км одразу в кількох місцях. Було визволено частину Галичини, Волині з м. Луцьк та Буковину з м. Чернівці. Це був перший випадок успішного наступу цілого фронту в умовах позиційної війни. Уся операція тривала по 13 серпня 1916 р.

Перейшовши за цим посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=57w-3jSEB8o>, ви зможете переглянути відеоматеріали, присвячені Брусиловському прориву.

• Олексій Брусилов: «Я нічого не обіцяю й не прошу, ніяких особливих перемог не обіцяю (...), але війська Південно-Західного фронту знатимуть, разом зі мною, що ми працюємо на загальну користь й полегшуємо працю наших бойових товаришів, даючи їм можливість нищити ворога».

Про що, на вашу думку, свідчили саме такі слова генерала?

Становище австро-німецьких військ на Східному фронті одразу стало надзвичайно серйозним. На допомогу відступаючим німецьким військам сюди довелось перекинути частину німецьких дивізій із заходу. Проте розтягнутість комунікацій і брак боєприпасів перешкодили подальшому наступові російських військ. Вичерпавши всі резерви, вони перейшли до оборони.

• У вересні 1916 р. англійці вперше використали танки; це справило величезний ефект - як воєнний, так і психологічний. Ось як описував очевидець танкову атаку на німецькі позиції: «Металеві страхіття прасували окопи, розстрілювали очманілу від жаху піхоту, рвали колючий дріт, самі залишаючись невразливими для кулеметного вогню ворога».

Успіхи союзників у битві під Верденом і в Галичині спонукали Румунію вступити у війну на боці Антанти. 27 серпня 1916 р. румунський уряд оголосив війну Центральним державам. Однак невдовзі її армію було розгромлено, а більшу частину території, зі столицею Бухарестом і нафтовими родовищами, окупували австро-німецькі війська.

1 липня 1916 р. англо-французькі з'єднання під прикриттям авіації та за сильної артилерійської підтримки почали наступ на р. Соммі. Ця операція була складовою частиною загального стратегічного плану Антанти на 1916 р. У її проведенні брали участь 45 % загальної кількості англо-французьких сил на Західному фронті.

Битва на р. Соммі тривала до 18 листопада 1916 р. і засвідчила перевагу англо-французької техніки, що було ознакою виснаження Німеччини. Стратегічна ініціатива переходила до Антанти. У цій битві німці втратили до 538 тис., французи - 341 тис., англійці - 453 тис. вояків.

6. Війна на морі. Морська війна розпочалася ще 1914 р., коли англійці встановили морську блокаду Німеччини. Для здійснення блокади вони використали великі крейсерські сили. Тоді Німеччина почала за допомогою підводних човнів топити ворожі кораблі. Вже у вересні-жовтні 1914 р. німецькі підводні човни знищили 5 британських крейсерів, підводний човен, кілька торгових суден і десятки риболовецьких траулерів. Престижу англійського флоту було завдано відчутного удару. У свою чергу, в 1915 р. німці розгорнули підводну блокаду Британії. Незважаючи на протести, обидві сторони вдавалися до нападів не тільки на військові, але й на мирні судна.

• Врятовані пасажирів «Лузітанії».

Розгляньте ілюстрацію. Спробуйте уявити, які емоції переживають люди, зображені на фотографії. А які емоції переживали б на їхньому місці ви, якщо врахувати, що дехто з цих людей на «Лузітанії» втратив близьких? Чому? Аргументуйте.

РОЗВИВАЄМО КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Світовий резонанс отримав факт торпедування німецькою субмариною трансатлантичного лайнера «Лузітанія», що йшов зі США до Англії. На його борту було 1959 пасажирів, серед яких 440 жінок і дітей. Урятувати пощастило лише 761 особу. Німці мотивували свої дії тим, що за даними їхньої розвідки в трюмі «Лузітанії» знаходився контрабандний вантаж - набої та снаряди для англійської армії. З огляду на це, держсекретар США (на «Лузітанії» загинуло більше ста американців) висловив думку, що німці мали право не допустити потрапляння військового вантажу до Англії.

А що думаєте з цього приводу ви? Хто є більше винним у цій трагедії: німецький підводний човен чи власники корабля? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

7. Вступ у війну США. 6 квітня 1917 р. Сполучені Штати оголосили війну Німеччині; остання велика держава, що не брала участі у війні, відмовилася від політики нейтралітету. Приводом до цього стала необмежена підводна війна, яку вела Німеччина проти нейтральних, у тому числі й американських, цивільних суден. А от справжні причини вступу США у війну саме в той час були набагато глибшими.

• По-перше, американські правлячі кола надавали велику матеріальну допомогу країнам Антанти, що приносило США величезні прибутки. Відповідно, американські корпорації були матеріально зацікавлені в перемозі Великої Британії і Франції.

- Другою причиною було те, що в разі поразки Антанти Німеччина перетворювалася на найбільш небезпечного й могутнього конкурента. Крім того, у плани США входило послаблення Японії - суперниці на Далекому Сході.

- Третя причина вступу Сполучених Штатів у війну саме 1917 р. полягала в тому, що громадськість цієї країни була налаштована пацифістськи, тобто проти війни. Різку антивоєнну позицію займали профспілки, різні товариства, клуби, асоціації.

І тільки варварські дії німецького підводного флоту щодо цивільних суден схилили громадськість США до думки про необхідність покарати Німеччину.

Американська армія чисельно була невеликою, але добре озброєною й підготовленою. Військово-морський флот на початку війни налічував 197 кораблів. Американський уряд вирішив надіслати свої війська до Європи лише влітку 1917 р.

8. Воєнні дії на Західному фронті. На початку 1917 р. збройні сили Німеччини потребували поповнень, однак їх не було - людські ресурси виявилися повністю вичерпаними. Антанта спробувала перейти в наступ, але зазнала величезних втрат. Лише на Близькому Сході англійським військам вдалося зайняти Багдад і вигнати німецькі армії з колоній Східної Африки.

Тим часом на Східному фронті дедалі відчутніше давалися взнаки проблеми з людьми, одягом, харчами, боєприпасами.

- Репродукція картини художника К. Невінсона «Шляхи слави».

Як ви думаєте, що саме хотів сказати цією картиною художник? Як особисто ви ставитеся до війни? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

9. Людина на фронті й у тилу. Напередодні війни та на її початку народи всіх воюючих держав були налаштовані достатньо оптимістично щодо її швидкого та успішного завершення на користь власної країни.

Багато англійців, французів, німців під впливом мілітаристської пропаганди, яка домінувала в той час, добровільно записувались до війська й з радістю йшли на фронт. Проте їхні сподівання не виправдались, війна виявилась дуже жорстокою, брудною й несправедливою. У першу чергу гинули наймолодші, необстріляні юнаки. Інші потрапляли в полон, повертались додому каліками або змушені були місяцями «годувати вошей» у малоприлаштованих до життя шанцях без гарячої їжі, лазні, теплої одежі.

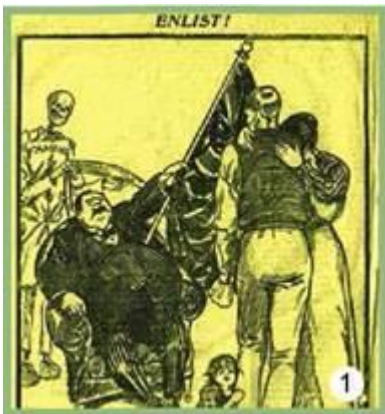
ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

«Знаєш, як на позиції? Стоїмо в окопах. Холод, багнюка, паразити кусають, їсти лише один раз на день дають о 10-й вечора, й то чечевиця чорна, яку й свиня їсти не схоче. (...). Начальство наше душить нас, витискає останню кров, якої дуже мало залишилося. Не дочекаєшся того часу, коли прийде кінець усьому цьому. Дорога матусю, краще б ти мене на світ не народила (...), так я зараз мучуся».

(Із солдатського листа, перехопленого цензурою)

Як саме, на вашу думку, впливало таке становище на боєздатність армії? Які мало конкретні наслідки? Свою точку зору аргументуйте.

• 1. «Записуйся в армію!». Карикатура з англійської газети «Форвард» від 3 грудня 1914 р.

• 2. «У наступ!». Автор невідомий.

Під час війни обидві сторони зіткнулися із проблемою виснаження людських і матеріальних ресурсів. Уряди запроваджували суворі заходи щодо мобілізації тилу: у воюючих країнах проводилося примусове вилучення продовольства в селян, була запроваджена карткова система, встановлені норми на споживання продовольства, вугілля, одягу. Незважаючи на найжорстокіші заходи боротьби зі спекулянтами, стрімко зростали ціни, значна частина населення перетворилася на жебраків. Водночас стрімко збільшувалися прибутки тих компаній, що виконували військові замовлення. Зокрема, фантастично збагатився концерн Крупнів у Німеччині, на заводах якого випускалася майже половина німецької артилерії. За прибутковістю йому не поступалися також французькі компанії «Шнейдер і ДО» у Ле-Крезе, фірми «Віккерс» і «Армстронг-Вітворт» в Англії, концерн «ЮС Стіл» у США та інші.

Тобто в умовах, коли мільйони людей втрачали своє майно, здоров'я й навіть життя, купка людей швидко набивала свої кишені.

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ

Ми кров'ю наших братів завоювали свободу слова - й що жми бачимо зараз? Нам... не дають говорити. Говорять лише люди освічені й багаті, які кричать про війну до цілковитої перемоги. Коли ж я запитую в них, чому вони не йдуть на фронт, якщо їм так потрібна війна, чому своїм життям повинен жертвувати я, а не вони, у відповідь мені кричать: «Ти ленінець, тебе потрібно арештувати». Я зовсім не ленінець, й не знаю Леніна, а лише висловлюю власну думку.

Солдат II роти 2-го кулеметного полку К.

Прокоментуйте цього листа й вміщені на с. 12 ілюстрації. Чому зміст зображеного карикатуристами з різних країн співпав?

У надзвичайно скрутне становище потрапили національні меншини, які походили з країн Четверного союзу, на територіях країн Антанти, і навпаки. Від них почали відвертатися вчорашні друзі, їх почали розглядати як потенційних зрадників та ворогів. Траплялися також випадки фізичних розправ, яким потурала влада. Проте до інтернування їх у концентраційних таборах, як це вчинили щодо німців у Великій Британії під час Другої світової війни, або до примусового виселення з територій (як у Радянському Союзі) справа тоді ще не дійшла.

Явище, пов'язане із виникненням страху чи ворожнечі до когось або до чогось чужого і сприйняттям його як небезпечного чи ворожого, називається ксенофобія.

У країнах, охоплених війною, у середньому краще жили євреї. В умовах різкого падіння рівня життя вони й перетворилися на об'єкт загальної ненависті. Так, лише за три роки зафіксовано понад тисячу єврейських погромів, наслідком яких стала більше ніж 31 тис. загиблих. Ворожість до євреїв і осіб єврейського походження та переслідування їх називається антисемітизмом.

Винуватці	Кількість інцидентів	Кількість смертельних жертв
Війська білогвардійські	213	5235
Війська більшовицькі	106	725
Війська Директорії	493	16 706
Війська польські	32	134
Григор'євці та махновці	52	3471
Інші	340	4800
Разом	1236	31 071

24 квітня 1915 р. у Туреччині розпочалися масові переслідування немусульманської меншості - вірменів. Ці акції поступово перетворилися на жорстокий терор та різанини, що, впродовж 1915-1922 рр. коштували життя майже 1,5 млн вірменів. Ще півмільйона були змушені переселитися в інші країни.

Дії, подібні до згаданих, а саме злочини, спрямовані на цілковите або часткове винищення певної етнічної, релігійної чи расової спільноти, міжнародним правом визначаються як геноцид.

* * *

Фронт постійно вимагав зростаючої кількості зброї й боєприпасів, продовольства, амуніції. У цих умовах мільйони чоловіків, мобілізованих у військо, змушені були заступати жінки. Вони навчалися, освоювали нові професії, ставали кваліфікованими слюсарями, токарями, монтажниками тощо. Дехто отримав інженерну освіту. Жінки ставали економічно самодостатніми. Це розширювало їхній світогляд, підвищувало самосвідомість, штовхало жінок до участі в масових акціях протесту, створенні організацій, які могли б допомогти забезпечити їхні права.

• Жінки-землекопи.

Серед багатьох незвичних для жінок професій, які вимушено довелося опановувати їм під час війни, була й робота землекопами. Феміністки вважали це великим здобутком. А що думаєте із цього приводу ви? Чи варто розуміти рівноправ'я статей настільки буквально?

РОЗВИВАЄМО КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Існують два принципово відмінні підходи до розуміння поняття дискримінації за статевою ознакою. Одні вважають, що такою дискримінацією є обмеження можливості доступу до певних посад чи видів діяльності, незалежно від можливостей людини, її кваліфікації чи бажання. Натомість інші вбачають дискримінацію також у використанні будь-яких загальноприйнятих термінів (наприклад, у Конституції України, цілком логічно йдеться про громадян без розмежування їх за статтю), професій (так, у чинному Класифікаторі професій поняття експерт, інженер, міністр, гід однаково стосуються чоловіка і жінки) і назв, наполягаючи на постійному підкреслюванні статевих ознак (друзі і подруги, громадяни і громадянки, селяни і селянки, автори і авторки, міністр і міністерка), а також на пропорційному (50 % на 50 %) представленні в підручниках учасників і учасниць історичного процесу, незалежно від особистого внеску цих осіб у загальну скарбницю людства.

Який саме підхід є, на вашу думку, логічнішим? Чи були виправданими законодавчі обмеження використанню праці жінок на особливо тяжких роботах? Як особисто ви розумієте дискримінацію за статтю? Свою точку зору аргументуйте. Що має бути пріоритетним, досягнення людини чи її стать?

Формуємо компетентності

Хронологічну. Поставте події в хронологічній послідовності: Горлицька операція; битва на р. Марна; вступ у війну США; вступ у війну Італії; газова атака німецького командування під м. Іпр.

Просторову. 1. Простежте на карті розвиток воєнних дій на Східному фронті в 1915 р.

Інформаційну. Відшукайте в тексті дані і складіть порівняльну таблицю стратегічних планів противників напередодні війни.

Логічну. 1. Чому, на вашу думку, локальний австро-сербський конфлікт переріс у світову війну?

2. У чому полягали причини провалу плану Шліффена восени 1914 р.?

3. Які наслідки мала подія, що сталася 22 квітня 1915 р. під бельгійським м. Іпр?

4. Назвіть причини, які змусили США вступити у війну саме 1917 р.

Аксіологічну. 1. Висловіть своє ставлення до вчинку Гаврила Принципа: його можна вважати героєм чи терористом? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

Мовленнєву. Наведіть приклади, як погіршилося становище пересічної людини під час війни.

28 червня 1914 р. - вбивство ерцгерцога Франца-Фердинанда в м. Сараєво.

1 серпня 1914 р. - початок Першої світової війни.

21 лютого - 18 грудня 1916 р. - Верденська битва.

4 червня - 13 серпня 1916 р. - Брусиловський прорив.

1 липня - 18 листопада 1916 р. - битва на р. Соммі.